

ALINA PACINO, KRISTINA RUTKOVSKA

Vilniaus universitetas

Lenkų kalba Semeliškių apylinkėse: leksikos ypatumai

Straipsnyje nagrinėjamos lenkų kalbos, vartojamos Semeliškių apylinkėse, leksinės ypatybės. Ši teritorija priskiriama Vilniaus tarmių vakariniam regionui, kuriam būdingas regresyvinės, arba minimaliosios, dvikalbystės tipas. Tokiame tarminiame areale lenkų kalbą artimojoje aplinkoje vartoja senosios ir tik nedaugelis vidurinėsios kartos atstovų. Viešojoje aplinkoje šia kalba bendraujama labai retai, dažniausiai bendraujama lietuviškai. Pradinių mokyklų, kuriose dėstyta lenkų kalba, buvo tik tarpukariu, dabar veikia tik ugdymo įstaigos, kuriose mokoma lietuvių kalba. Šių dialektinių zonų gyventojai moka rusų kalbą, itin paplitusią tarybinių ūkių klestėjimo laikotarpiu, pasitaiko ir mokančių gudų kalbą. Leksikos lygmuo puikiai atspindi kalbų sąveiką, tiek lietuvišką šių arealų substratą, tiek vėlesnius adstratinius ir superstratinius sluoksnius.

Reikšminiai žodžiai: lenkų kalba Lietuvoje, tarminė leksika, skoliniai, kalbų kontaktai, Semeliškių apylinkės.

*Jaka tu polska, niepolska nasza tu rozmowa, prosta rozmowa.
Mama była Polaczka, tata Polak. Teraz my po litewsku
rozmawiamy, a jak mala bylam, to po polsku. Moja była
świakrowa, to była z Warszawa, to jeźeli ona zacznie
rozmawiać, to i nie wiem co <mówi>. Przyjeżdżali Polaki,
to oni akuratnie po polsku, a nasza prosta, gudasta gawenda.*

[Iš vienos Semeliškių gyventojos pasakojimo]

Pagrindinis straipsnio tikslas — aptarti specifines Semeliškių apylinkių gyventojų vartojamos lenkų kalbos leksines ypatybes. Kartu siekiama aprašyti šiai kalbai būdingą išskirtinį spalvingumą ir apibrėžti šiuolaikinės lenkų kalbos funkcijas regione. Šiek tiek netipinį požiūrį į savo gimtąją kalbą lėmė daugelį kartų girdėti vietinių gyventojų atsiliepimai apie ją: jie yra ne kartą pavadinę savo kalbą netobula, netaisyklinga, prasta.

Apibūdinant šiandienę įvairių Lietuvos regionų šnekamąją lenkų kalbą, galima išvelgti įvairių kalbų įvairiais būdais ir skirtingais laikotarpiais jai

darytą įtaką: lietuvių ir baltarusių kalbų įtaka senovėje, vėliau stiprus rusų kalbos poveikis. Šnekamąją kalbą taip pat formavo naujaisi lietuviški skoliniai, atsiradę dvikalbystės laikotarpiu.

Etnolektų, šiuo metu vartojamų Semeliškėse, distribucija yra labai pakitusi. Kasdienėje savo veikloje vietiniai gyventojai dažniausiai vartoja lietuvių kalbą. Lenkiškai šiose apylinkėse kalbama ypač retai, tik vyresnės kartos žmonės dar šneka gana taisyklinga lenkų kalba. Vidutinio amžiaus žmonės ir jaunimas veikiausiai supranta šią kalbą, tačiau jos visiškai nevartoja.

Lenkų kalba pasklido Lenkijos šlėktų dvaruose, o jų šiose apylinkėse buvo ganėtinai daug. Kalbos plitimas buvo trumpas, greičiausiai nuo XIX a. vidurio iki pokario laikų, nes nebūta veiksmų, skatinančių lenkų kalbą ir kultūrą plėtoti: mokymas lenkų kalba nevyko, tik labai trumpą laiką lenkiškai buvo laikomos pamaldos bažnyčiose, gyventojų nepasiekė lenkų spauda, trūko lenkų grožinės literatūros ir kultūrinės veiklos.

Tirdamos šių vietovių lenkų kalbą, bendravome su daugybe žmonių, Semeliškių apylinkių vyresniosios kartos atstovų, šnekančių lenkų ir lietuvių kalba. Iš jų lenkų kalbos išrinkome žodžius, kurių pagrindu pristatysime šią kalbą — jų pirmąją, gimtąją kalbą. Pabaigoje pateiksime papildomai keletą tekstų fragmentų, siekdamos parodyti ne šios kalbos netobulumus, o greičiau jos originalumą, kuris rodo jos amžiais trukusį formavimąsi daugiakultūroje ir daugiakalbėje teritorijoje.

Atskirtos nuo bendrinės lenkų kalbos, lenkų tarmės Lietuvoje ilgainiui išlaikė lenkiškus archaizmus, šiuo metu jau nevartojamus etninėse Lenkijos žemėse. Tais senaisiais žodžiais nusakoma ne tik istorinės realijos, bet ir universalijos, būsenos, veiksmai. Vietinių gyventojų kalboje aptinkama archajinių autosemantinių žodžių (daiktavardžių, būdvardžių, veiksmažodžių) ir šią funkciją netiesiogiai atliekančių bei pasakymus modifikuojančių žodžių. Pateikiame keletą pavyzdžių:

blotnik ‘raistas’: *Jak o już blota, chto chce nazywa rojst, chto chce blotnik nazywa Siem.SA.* — lenk. *blotnik, blotnica* ‘klampi pelkė, raistas’ SPXVI, *blotnik* ‘bala, pelkė’ SJPD *pasen.*, L.

fest ‘atlaidai’: *Fest tu był na Rocha, na Wawrzyńca, i rynek wielki był, przyjeżdżali zewszond Siem.SH.* — lenk. *fest* ‘šventė, iskilmės’ SJPD *pasen.*; galima įtaka brus. tarmių, plg. brus. *фэст* ‘atlaidai’ CБГ, CГБ.

gatkі ‘vyriškos kelnės’: *Z tej paczańniczki męskia gatkі szyli Siem.SH.* — lenk. *gacie* ‘kelnės’ SJPD *arch.*, *tarm.*

gawęda ‘kalba’: *Przyjeżdżali Polaki, to oni akuratnie po polsku, a nasza prosta, gudasta gawęda Siem.SA.* — lenk. *gawęda* ‘kalba’ SJPD *pasen.*, L.

goraçość ‘karštis’: *Krowy jak sama goroncość, gilujo oni, to przyprowadzajo ich do chaty Siem.SH.* — lenk. *goraçość* ‘karštis’ SJPD *pasen.*, L.

haniebny ‘labai didelis’: *To te kumpiaki haniebna, było i mniejszych tam* Siem. SH. — lenk. *haniebny* ‘galingas, didelis, stiprus’ SPXVI.

krama ‘krautuvė’: *W kramie słyszam, rozmawiają po polsku, to już starsze takie ludzi* Siem.BB. — lenk. *kram* ‘krautuve’ SJPD, SPXVI, L; vartojant galima įtaka brus. tarmių, plg. brus. *кrama* СБГ, СГВ.

luft ‘pastogė, vieta po stogu iš vidaus’: *I teraz u mnie kolowrotak na lufcia jest* Siem. SH. — lenk. *luft* ‘kaminas’ SJPD *pasen.*, L. (iš vok. *Luft* ‘oras’).

ojcy ‘tėvai’: *Tu ichna ojcy byli, tu ziemia mieli, robili* Siem.SA. — lenk. *ojcy* ‘tėvai’ SJPD *tarm.*, *pasen.*, *ojce*, *ojcowie* ‘tėvai’ MSZP, L.

przódy ‘anksčiau’: *Przódy mówiłam, do policji pójdąm, a teraz nie wiem, może do medycyny* Siem.SA. — lenk. *przódy* ‘anksčiau’ SJPD *arch.*, *tarm.*, SWil.

świętkować ‘švęsti’: *Na kucia to my świętkowali, dużo jedzenia gotowali* Siem. SA. — lenk. *świętkować* L, SWil, SW, SJPD. *dawne*; žodis plačiai vartojamas visose lenkų tarmių Lietuvoje teritorijose SPDL, galima įtaka brus. tarmių, plg. *святковаць* СБГ.

wiele ‘kiek’: *Wiele tych ludzi powyjeżdżała, to i nie zliczysz* Siem.SH. — lenk. *wiele* ‘kiek’ L.

Šiose tarmėse yra labai paplitę leksiniai lituanizmai, kurie pateko į lenkų tarmes įvairiais laikotarpiais ir įvairiais būdais¹. Didelę leksikos dalį sudaro vadinamieji paslėptieji, neatpažįstami lituanizmai, kurių informatoriai nesusieja su lietuvių kalba. Jų dažnas vartojimas priklauso nuo tuometinių sąvokų ir realių išlikimo iki šių dienų. Nuolat vartojamų žodžių, kurie sudarytų didžiąją daugumos informatorių žodyno dalį, nėra daug. Vieną didelę teminę grupę sudaro leksemos, apibūdinančios žmogų ir jo išvaizdą arba būdingus veiksmus:

łępaty ‘su storumis lūpomis’: (Taki człowiek o dużych ustach?) *Łępaty człowiek* Kras.FH. — liet. *lūpotas* LKŽe.

murzaty ‘nešvarus, susitepęs’: *Murzaty* Kras.FH.; **murzi’ak** *juok*. ‘kas murzinas, nešvarus’. *Murzi’ak ty, czemu ty taki murzaty jak kot* Siem.SA. — liet. *murzinas*; *murzė* Лайч, plg. Urbučio žodžio etimologija².

kuciniać ‘kutinti, katulti’: *Kucinia on bardzo* Siem.SA. — liet. *kutenti* LKŽe.

rozkiereczyć się ‘negražiai kojas kergti, kergloti’: *Czego stoisz rozkiereczywszy sie* Siem.SA. — Лайч pateikia Niepokupno etimologija: žodis kilęs nuo liet. *kerėža* ‘žemas išsišakojęs krūmas’.

brazgać ‘balzginti, barškinti’: *Bywa brazga kto w nocy, to i strach* Siem.SH. — liet. *brązginti* LKŽe.

Paprastai augalų, gėlių arba jų dalių pavadinimui yra vartojamos tik lietuvių kalbos kilmės leksemos. Dažnai informatoriai net nepateikia sinonimų šiems augalams apibūdinti:

bumbulek ‘augalo pumpuras, bumburas’: *To on jeszcze nie rozpuściwszy sie (kwiat), tylko bumbulki* Kras.FH. — liet. *bumbulas* LKŽe.

jurgina ‘jurginas’: *Jurgina o posadzona, to dawniejsza kwiaty* Siem.SH.; **jurginia**. *Jurginia, piwonnia sadzili* Kras.FH. — liet. *jurginas* LKŽe.

stambury, **stumbury** lmn. ‘stambai’. *Ci ich (malin) tylko te stambury, kwiaty, ci liści parzyć* Siem. SH.; **szymburki**. *Chłodnik robili, buraczków, szymburkow bywa pokroisz* Kras.FH. — liet. *stambaras, stimburys* LKŽe.

Daugumą žodžių, kurių vietiniai Semeliškių gyventojai aktyviai nevartoja, galima laikyti lietuvių kalbos archaizmais. Priskiriami jie labai įvairioms teminėms grupėms, apibrėžia senovėje atliekamų ūkio darbų, gyvulininkystės, žvejybos, žemės apdirbimo, kadaise gamintų patiekalų ir papročių pavadinimus:

bonda, zdr. **bondeczka** 1. ‘tarkuotų bulvių kepinyš’: *A te bondy byli pieczone, natarkujim ciasta i te bondy na kapuściane liści i do pieca* Kras.FH. 2. ‘nedidokas kepalas, kepalukas’: *Kiedyści mleli monka i bonda piekli z gryczany monki* Kras.FH. 3. ‘bandelė’: *Nu takie jak bondeczki, jakby buleczi, to solki tamej, sody, ci śmiatanki, ci kwasnego mlika, to takie piekli na blachach* Siem.SH. — liet. *banda, bandelė* LKŽe.

bryzgi ‘gabaliukai riebios mėsos arba taukų’: *Jak zakolo parsiuka, to te takie wszystkie bryzgi, ut kiszak tłuszcz, nu o kawaleczki tam jakie i tak, i kamień sini kupował sie, i wezmiesz nakroisz tych kawalków i zgotujisz mydla* Siem.SH. — liet. *bryzas, brizgas* LKŽe.

bucz ‘iš siūlų megztas į varžą panašus įtaisas žuvims gaudyti’: *Kiedyś siatków nie była, to buczy, bucz taki, tut szyroka gembą jego, a tut w tyła wonska* Siem.SA. — liet. *bučius* LKŽe.

burluha ‘prasta sriuba’: *Ta zacirka bez niczego, pogotuje sie, wtenczas burluha i wydzie* Siem.SH. — liet. *burliuğa, burliuğė* LKŽe.

gilować ‘zylioti, lakstyti, nerimti’: *Krowy jak sama goroncość, gilujo oni, to przyprowadzajo ich do chaty* Siem.SH. *Krowa to giluji, ona jak zagiluji jak jej goronco* Siem.RS. — liet. *gylys, giliuoti* LKŽe.

grauzulka ‘karvės pavadinimas’: *To ragulka, to ryzulka, to grauzulka, rozmajitych jimiow krowy majo* Siem.SH. — por. liet. *grauzus, gražuolė* LKŽe.

inkszczur ‘vikšras gyvulių odoje, ankštara’: *To inkszczury, trzeba było czym szmarować, ci wyciskiwac ich, te robaki u cieluka, ci u krowy była* Kras.FH. — liet. *inkštiras* LKŽe.

karuki blp. ‘rogutės (antrosios rogės), naudojamos vežant rąstus’: *Karuki nazywali takie sanki jak pól sani* Siem.SA. — liet. *kariukai* LKŽe, iš vok. *Karre* Freank.

kombli lmn. ‘augalo (šiaudo) stiebas’: *Żyta to kombli do podwórzu, a kłosy tak do srodka, jak naložo taki woz* Siem.SH. — liet. *kamblys* LKŽe.

kumpiak ‘šlaunies, kulšies mėsa’: *To te kumpiaki haniebna, bylo i mniejszych tam* Siem. SH. — liet. *kumpis* LKŽe.

margocha ‘margos karvės pavadinimas’: *Jak czarna (krowa), to czarnocha, jak czarna z białym, to margocha* Siem.SA.; Siem.SH. — liet. *marga* LKŽe.

nizipiršnica ‘pulinis’: *Kiedys ojciec nizipiršnica miał w renku, liczy sie od kości naryw idzie* Siem.SA.; **nieżypirsznik**. *Nie wiem po litewsku jak (taki wrzód nazywali), po polsku to nieżypirsznik* Siem.SH. — liet. *nieżipirštis* (Plungė) LKŽe; formas *nieżipirštis, niżipirštis, nieżupirštis* LKŽEK pateikia iš kitų Lietuvos tarminių arealų.

oszaki lmn. ‘grūdo lukštai, kevalai’: *Jak wieji, to oszaki dalej odlatują, zboża drobniejsza bliżej* Siem.SH. — liet. *aškai* LKŽe.

pejsować, bejsować ‘pakartotinai kuliant apdaužyti miežių akuotus’: *Bejsują to oni czysta zboża bejsowali, odbierali* Siem.SH. — liet. *paisyti* LKŽe.

rezgini, rażgini dgs. ‘virvelių tinklas su dviem lankais pašarui nešioti’: *Rażgini mieli, takia lenki zachylona i sznurkami o tak o wyplacona* Siem.SH. — liet. *rezginės* LKŽe.

skierdz ‘vyriausias piemu, bandos prižiūrėtojas, kerdžius’. *Którén nie ma ziemi, był skierdziam, jemu zbożam placili i karmili tego skierdzia* Kras.FH.; Siem.SH. — liet. *skerdžius* LKŽe.

skierstuwi lmn. ‘šviežia mėsa, duodama skerdikui ar kaimynui’: *Sąsiadka zawsze mnie o taka misa przynasza skierstuwi* Siem.SH. — liet. *skerstuvės* LKŽe.

szamowaty ‘šviesiai, melsvai pilkas, palšas’: *Koni czarne to oni szamowate* Siem.SH. *Krowy takie siwe, szamowate* Kras.FH. — liet. *šėmas* LKŽe.

szeszek ‘šeškas’. *Jest szescki, kury jedli, szeszka, darli* Kras.FH. — liet. *šeškas* LKŽe.

szłaje dgs. ‘darbinės rogės miškui, malkoms vežti’: *Szłaji to sani tak nazywali sie* Siem.SA. — liet. *šlajos* LKŽe.

szłoksni dgs. ‘nuo medžio (ppr. lazdyno ar karklo) nuplėšta skalelė’: *Z leszczyny kora zdejmju, a potem taka szłokszenia idzie, z tych szłokszeniów pletli koszyki* Siem. SH. — liet. *sluoksna* LKŽe.

Šiose teritorijose vartojamose lenkų kalbos tarmėse išskyrėme palyginti nemažą įvairių amorfinių žodžių sluoksnį. Tai interjekcijos (leksemos, įvardijančios įvairius žvėrių ir paukščių viliojimo ir nuvaikymo būdus) ir onomatopėjos (žodžiai, kuriais pamėgdžijami paukščių arba kiti gamtos garsai). Pastaruoju metu vis dažniau tiriama šių žodžių etimologija³. Interjekcijos ir onomatopėjos yra suvokiamos kalboje labai individualiai, kaip ir tradiciškai vartojamos leksemos. Kurdama tokius žodžius, kiekviena kalba išnaudoja savos fonologijos sistemos galimybes. Aptarti žodžiai priskiriami labai senam žodyno lobynui⁴. Iki šiol šie žodžiai leksikos aprašymuose nėra pakankamai išanalizuoti⁵. Štai keletas pavyzdžių:

cyba–cyba ‘interj. ožiukus šaukiant’: *Nazywali jak malutkie, jak agniuczki, cyba–cyba–cyba* (wołają) Siem.SA.; **cybaty** ‘ilgas, ppr. apie kojas’. *On taki na cybatych*

nogach Kras.FH. — liet. *ciba–ciba, cibu–cibu* ‘inerj. ožką šaukiant’, *cibė, ciba* ‘ožka’, *cibutė, cibėlė* ‘ožkytė’; *cibukas, cibutis* ‘ožkiukas’ LKŽe.

szkir ‘interj. varant avis’: *A szkir, a gdzie* Kras.FH; **a szkira won.** *A szkira won* Siem. SA. — liet. *škir* ‘interj. varant avis’; *škiras* ‘nemalonus, įkyrus’ LKŽe.

gar–gar ‘kartojant nusakomas girgsėjimas, gargaliavimas’: *Oni gar–gar krzyczo geńsi* Siem.RS. — liet. *gar–gar* LKŽe.

juksz ‘interj. varant kiaules’: *A juksz, a juksz, gdzie poszł’a* Siem.RS.; **a juś won.** *A juś won* Kras.FH; Siem.SA. — liet. *jukš, ukš, uks; jukšė* ‘kiaulė’ Лайч.

kuch–kuch ‘interj. kiaules šaukiant’: (Jak świnie przywoływali?). *Kuchcia–kuchcia* Siem.RS.; **kukuć–kukuć.** *Kukuć–kukuć, wola sie* (świnie) Siem.SA.; tež **kukucia** ‘kiaulė’: *Kukucia choć dam jeść* Siem.SA. — liet. *kukulė* ‘kiaulė’, *kūkat, kūkat* ‘interj. paršiukas šaukiant’; *kūkas* ‘paršiukas’ LKŽe.

put’–put’ ‘interj. vištas šaukiant’: *Jak kury to wolali put’–put’–put’* Siem.RS.; Siem. SA.; obok **cik–cik.** *U nas to i put’–put’ i cik–cik kury wolali* Kras.FH. — liet. *putė* ‘višta’, *pututė* ‘vištytė’ LKŽe.

Semeliškių gyventojų lenkų kalboje yra populiarūs sinonimė leksika tam tikriems daiktams ir realijoms pavadinti. Pavyzdžiui, senieji lietuvių kalbos skoliniai gali sudaryti sinoniminius dubletus su šalimais vartojamais lenkų kalbos archaizmais, senaisiais baltarusizmais, rusizmais arba lietuviškos kilmės žodžiais:

bronkt šale **orczyk** ‘skersinis viržiams užkabinti, kinkant arklį, vogas’: *Taki bronkt zrobiony, orczyk jak my nazywali* Siem.SH. — liet. *branktas* LKŽe.

bryzguci dgs. šale **kutasiki** dgs. ‘brizgas’: *Jiszcz’o takie uździenicy o co koniu na morda nakładali sie, to jiszcz’e on takich bryzguciuw robi, kutasiki, jak Cyganów* Siem.SH. — liet. *brizgulys* LKŽe; lenk. *kutas, kutasik* SJPD *pasen.*; brus. *кyм’ac* CБГ.

rojst šale **blotnik** ‘bala, pelkė’: *Jak o już blota, chto chce nazywa rojst, chto chce blotnik nazywa* Siem.SA. — liet. *raistas* LKŽe; *blotnik* ‘bala’, *blotnica* ‘pelkė’ SPXVI.

runkle dgs. ‘runkeliai’ šale **buraki pastewne** dgs.: *Jak kolchozy byli, to tu gdzie te lonki, to wszeńdzie, sieli, sadzili, to bruczna sadzili, to runkli, buraki te pastewne sadzili* Siem.SA. — liet. *runkeliai* LKŽe.

skrandis šale **trybuch, brzuch** ‘kiaulės skrandis’: *Skrandis, i do niego mienso, do tego trybucha napchno, napchno, mocno napchno, do tego brzucha i potam zaszyjo jego* Siem.SH. — liet. *skrandis* LKŽe, brus. *мрыб’yx* CБГ.

žylwica šale **lyki** dgs., **lyczki** dgs., **szloksznia** ‘sluoksna’: *Koszy pletli z tej żyłwicy, z tych lyczków i z leszczyny tych lyków, ta wszystka kora z wierzchu zdejmiu, a potem taka szloksznia idzie, z tych szlokszniów pletli koszyki* Siem. SH. — liet. *žilvitis; sluoksna* LKŽe.

waga šale **brzozna** ‘vaga’: *Plugiem po dwie wagi tak o, po dwie brzozny wyorzo* Siem.SH. — liet. *waga* LKŽe; lenk. tarm. *brzozna* Karl I, brus. *бapазн’а* CБГ.

Apibūdindami savo kalbą kaip „prastą“, „gudų kalbą“, „netaisyklingą“, šių apylinkių gyventojai tik intuityviai jaučia šios kalbos specifiką ir jos daugiasluoksniškumą. Jų pasakojimuose dažnai gimsta mintis, kad jie nežino, iš kur čia lenkų kalba atsirado, kodėl jų tėvai ir seneliai laikė save lenkais. Naivus žinojimas ir nuolat kintamos istorijos interpretavimas nėra politikavimo objektas, greičiau priešingai — rodo ypatingą daugiakalbiškumą, savimonės ir didžiulės tolerancijos kitų tautybių atstovams išraišką. Dažnai paribyje vyrauja keletas tautinių požiūrių – nuo sąmoningo iki nestabiliaus, neapibrėžto, daugiakultūrio⁶. Svarbiausias tautinės saviraiškos kriterijus daugiakalbėje ir daugiaetninėje visuomenėje vis dėlto yra kalba. Šiandien lenkų kalba jau neatlieka savo buvusios funkcijos, ji prarado prestižinį visuomeninį statusą. Tokius procesus galima pavadinti kalbos nykimu, kartu ir lenkų tautinės savimonės praradimu.

Tekstų fragmentai

Tekstas 1

(Pateikėja: moteris, SH.Siem.)

(Czy pani dawno mieszka w Siemieliszkach?) Dawno, dawno, od niemieckich czasy. Jeszcze ja miałam siedymnaście lat jak tu przyjachalim, z tamty kolonii, przyjachalim tutaj. Babulka nam dała dziesięć aktary ziemi, ojca mama, to my i przyjachali tutaj już. *(Jak Siemieliszki kiedyś wyglądały?)* Nu chaty te o takie stare stoju, tylko oni teraz obnowione, troszeczki pagrażynte te jak mówio, podmalowane tutaj, jak chto nowa postawiwszy. A o to o chalupa to już ona stoi od króla Batorego jakiegości, nu ta moja gdzie ja żyja, moza ona ma dwieścia lat, moza ona nia ma, nu wiencaj sta. Jak ja bylam jeszcze mała, przyjażdżali tam do Bejżan, tu wielki był rynek Rocha tego, Wawrzynca, to tut świni, krów i miodu beczi, ja i teraz pamientam, moza pieńć lat miałam, wiela. I był restar'an, tu o Żyd taki żył, a tu gdzie ta żyji kubieta, to tutaj bułeczki sprzedawali, smaczna takia piekli i limin'at, kiedyś taki cytr'o jak nazywali, ale bardzo był smaczny, to ja pamienatam, jak kupowali. Nu to tak i żyli. *(A majątki, dwory tu były?)* W Trokach Zatrocza była, nu takż jego nazwiska, on duzo gdzie miał, on i w Lantwarowia miał dwor, Tyszkiewicz i był, on i w Pałandza miał i o tu jak jedzisz do Daugirdziszak, na wyspia taka jegu była, w Daugirdziszkach jak jedziesz, to święty Jan, to stara droga jak była, teraz jak nowa to tam nia widać, tyku święty Jan, nu i tut był dwor.

Tekstas 2

(Pateikėja: moteris, FH.Kras.)

(*Czy dawniej tkali?*) Kiedyści moja macocha jak była, to ona pamientam takia tkala w krateszki nawleczki siwa. I jak nia było z czego, to i takie kuczelnia, i koszuli, i spodnie pod spod. Pamientam, kiedyści też tkali płótna i koszuli szyli, kiedyści, jak biednia żyli, pani moja, już teraz to rozbogaciawszy wszystkia, a kiedyś nam macocha płótniana koszuli szyła. Nu tak samo sukna tkali, wełnam odtykali, szyli kościumy, menszczyznam majtki. Tkali, wełnam ottykali, jej tam walili, ona potym taka kosmata, szyli kościumy. Kościumy szyli i babam, kobietam, spodnicy szyli.

(*Czy kakory piekli kiedyś?*) I teraz pieko, trzeba kartofla oparzyć, z łupinami, obebrać, potym ci przez maszynka zmleć, ci kaczalko tako tłuko w wiadrze, nu i do monki wymieszać, skaczać i do srodku skwarków jakich, markwi, przesmażyć i potym do srodku kładnu, zakrencu i kto ma do kubka, kto na patelni pieczy. Ja to najwiecej na patelni, kiedyś jak była. I tak bez niczego piekli, na maszynku przekrencisz, cienienkich napieczysz i bez niczego, to szwilpiki, o. Bondy też piekli, natarkujisz kartofli, nu i zaskwarzysz, przyprawów włożysz i do pieca, nu i upieczysz sie bonda, smaczna, nu tak i piekli.

Tekstas 3

(Pateikėja: moteris, BB.Siem.)

W trzydziestym dziewionym roku zaszed pierszy saw'iet, zaniol Litwa, wtencas pobyl rok czasu, wypendzil, Niemiacy zaniul, juz tedy wojna Niemiacy podniol i zajol Litwa wtenczas, bardzo duzo pobilo tutaj i ludzi, i wszystko. Nu, pobyl, Niemiacy byl poszedszy juz daleku barzdzo, do Rasieji, pobyl trzy lity Niemiacy, wtenczas odbil sawi'et i wtenczas juz chto przy Niemcu, myśleli, ze juz Niemiacy to juz bendzi dlugu, poszli ludzi nu to chto do piliciji juz, bo Niemcy jezeli miala ziemia, wywazali do Niamczyzny na praca, a wtenczas jak..., albo idz do policji tam, ci gdzie. I wtenczas poszed moj tatuś do policji, byl dziewienć miesiency, zaniol sawi'et i jegu wzieni posadzili na dziesienć lat, az on nic nie zrobiwszy kiepskiego. Nu i posadzili na dziesienć lat, on tam odsiedzial, przysad znaczy, juz wszystak zolty przysad. Trzy tygodni pozyl i umar. Zmar, zatym ze palcy byli jegu..., jak w Rasieji byli wywiozszy, to i palcy odmazszy, odszczyzona, i nogi, u jemu byly jak tu, kiszki wiaz'ysz, ten rak. Nu i zmar on tak. Potym porobili sie te kalchozy, potym te kalchozy pruli, baby niesli te dokumenty rzucali, chtorych do turmy sadzili, i wszystko jedno zrobili kalchozy, spandzili, ludzkie tam zywiola i wszystko zabiarali. I taka zycia byla, barzdzo cienzku zyli przy kalchozach, Boza szczerz. A potym juz bylo lepij, to wo, juz zrobila sie Litwa, juz lepij.

A kiedyści jeszcze przy Litwia jak żyli ludzi, to każdy swoj miał uczonek, ziemia, swoj uczonek miał, kaźden swoja orał, a poty jak już w kałchozach, bardzo było cienżko.

PASTABOS

¹ Straipsnyje vartojama plačioji lituanizmo sąvoka: lietuvių kalbos skoliniais laikomi lietuviškos šaknies žodžiai ir kitų kalbų skoliniai, kurie į lenkų kalbą pateko per lietuvių kalbą. Lituanizmais taip pat laikomos lekšemos, kurios pateko į lenkų kalbos tarmes per baltarusių kalbą. Tyrėjai dažnai šiems žodžiams pavadinti pasitelkia baltarusių–lietuvių kalbų skolinių terminą.

² V. Urbutis pateikia šio žodžio atitikmenis baltų kalbose [Urbutis 1972]. Kai kurie etimologijos žodynai [Freankel 1965; Brückner 1957] teikia slavišką šio žodžio etimologiją.

³ O. Trubačevo [Трубачев 1960] ir V. Urbučio [Urbutis 1981] knygose etimologizuojant slaviškus gyvūnų pavadinimus labai dažnai pasitelkiami jaustukai.

⁴ Plg. [Siatkowska 1985].

⁵ Pasirodė tik keletas straipsnių, skirtų šiems amorfiniams žodžiams aptarti: [Kudziowski 1964; Zinkevičius 1975; Gołąbek 1987; Mędelska 1997].

⁶ Įvairias tautines pažiūras baltų–slavų paribyje nagrinėjo savo straipsnyje K. Rutkowska, rašydama apie lenkus Molėtų krašte [Rutkowska 2008a; Rutkowska 2008b].

PATEIKĖJŲ SANTRUMPOS

SA.Siem. — moteris, gim. 1937 m, Semeliškės
 FH.Kras. — moteris, gim. 1931 r., Krasnapolis
 RS.Siem — moteris, gim. 1933 m, Semeliškės
 SH.Siem. — moteris, gim. 1922 m, Semeliškės
 SM.Siem. — moteris, gim. 1928 m, Semeliškės
 BB.Siem. — moteris, gim. 1933 m, Semeliškės.

ŽODYNŲ SANTRUMPOS

Brück — Brückner A., 1957: *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Warszawa.
 Fraenk — Fraenkel E., 1962–1965: *Litauisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg–Göttingen.
 Karł — Karłowicz J., 1900–1911: *Słownik gwar polskich*, t. 1–6. Kraków.
 L — Linde S. B., 1807–1814: *Słownik języka polskiego*, t. 1–6. Warszawa.
 LKŽe — *Lietuvių kalbos žodynas*, red. G. Naktinienė, 1941–2002, t. 1–20: elektroninis variantas, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005 (prieiga internete: www.lkz.lt).
 LKŽEK — *Lietuvių kalbos žodyno kartoteka su papildymais*.
 MSZP — *Mały słownik zaginionej polszczyzny*, pod red. F. Wysockiej. Kraków, 2003.
 SJPD — *Słownik języka polskiego*, pod red. W. Doroszewskiego, t. 1–11. Warszawa, 1958–1969.

- SPGL — Rieger J., Masojć I., Rutkowska K., 2006: *Słownictwo polszczyzny gwarowej na Litwie*. Warszawa.
- SPXVI — *Słownik polszczyzny XVI wieku*, pod red. M. R. Mayenowej. Wrocław, 1966–1994.
- SWil — *Słownik języka polskiego*, wyd. przez M. Orgelbranda. Wilno, 1861.
- Лауч — Лаучюте Ю., 1982: *Словарь балтизмов в славянских языках*. Ленинград.
- СБГ — *Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча*, ред. Мацкевіч Ю. Ф., 1979–1986, т. 1–5. Мінск.
- СГВ — Сцяшкович Т. Ф., 1972: *Матэрыялы да слоўніка Гродзенскай вобласці*. Мінск.
- Фасм — Фасмер М., 1964–1973: *Этимологический словарь русского языка*. Москва.
- ЭСБМ — *Этымалагічны слоўнік беларускай мовы*, т. 1–9. Мінск, 1978–2004.
- ЭССЯ — Трубачев О. (ред.), 1974–2003: *Этимологический словарь славянских языков*. Москва.

BIBLIOGRAFIJA

- Gołabek A., 1987: Wpływy litewskie w polskich gwarach sejneńskich, *Acta Baltico-Slavica*, XVIII, 181–191.
- Kudzinowski Cz., 1964: Jaćwingowie w języku, *Acta Baltico-Slavica*, I, 217–225.
- Kurzowa Z., 1993: *Język polski Wileńszczyzny i kresów północno-wschodnich XVI–XX w.* Warszawa–Kraków.
- Mędelcka J., 1997: Osobliwe wykrzykniki w kulturalnej polszczyźnie wileńskiej (na podstawie języka prasy), in *Język polski w kraju i za granicą*, t. I. Warszawa, 182–196.
- Rieger J., 1999: W sprawie genezy i ewolucji polszczyzny w Wielkim Księstwie Litewskim, *Studia nad polszczyzną kresową*, t. 9. Warszawa, 31–38.
- Rutkowska K., 2008a: Świadomość narodowa a język ludności wiejskiej na pograniczu polsko-białorusko-litewskim, *Prace Filologiczne*, LIV, 345–366.
- Rutkowska K., 2008b: Język a tożsamość na pograniczu polsko-litewskim, in *Tożsamość–Język–Rodzina. Z badań na pograniczu słowiańsko-bałtyckim*. Warszawa, 53–68.
- Siatkowska E., 1985: Z morfologii tzw. wyrazów amorficznych w języku polskim, czeskim i słowackim, *Język polski*, LXII, 285–293.
- Turska H., 1995: *O powstaniu polskich obszarów językowych na Wileńszczyźnie*, wstęp i opr. V. Čekmonas (przedruk z r. 1939). Vilnius.
- Urbutis V., 1972: [Rec.:] *Этимология*, Москва, 1971. 280 p., *Baltistica*, VIII (2), 207–213.
- Urbutis V., 1981: *Baltų etimologijos etidudai*. Vilnius.
- Zinkevičius Z., 1975: Dėl baltų substrato Balstogės vaivadijoje (Lenkijoje), *Baltistica*, XI (2), 149–153.
- Трубачев О., 1960: *Происхождение названий домашних животных в славянских языках*. Москва.

ALINA PACINO, KRISTINA RUTKOVSKA

**Polish language in the surroundings
of Semeliškės: lexical peculiarities**

The article deals with the Polish language features common in Semeliškių surroundings. This area belongs to the West region of Vilnius dialects, which is characterized by regressive, or minimal, bilingualistic type. Such variation of the Polish language is used by the old and only a small part of the middle generation. Only very rarely is this language used to interact in a public environment, Lithuanian language is more common. Primary schools, where the teaching language was Polish, were common in these areas only during the interwar period. Currently only Lithuanian educational institutions are in place. Residents of these dialectical areas know the Russian language, especially prevalent during the heyday of Soviet farms; the Belarusian language is also common.

Features of the Polish language are described in the lexical basis. Lexis reflects well both Lithuanian language substrate, as well as the later adstratic and superstratic layers. Separated from the general Polish language, Polish dialects in the region managed to maintain Polish archaisms over time, lexical lituanizms, which entered the Polish dialects in different periods and in different ways, are widely prevalent. The old Lithuanian language borrowings can create synonym doubles with nearby used Polish archaisms, old baltarusisms, rusisms.

Keywords: Polish language in Lithuania, lexis, borrowings, language contacts.

Алина Пацино, Кристина Рутковска

**Польский язык в окрестностях г. Сямялишкес:
особенности лексики**

В статье рассматриваются особенности польского диалекта, распространенного в окрестностях г. Сямялишкес (лит. Semeliškės). Эта территория относится к западной части диалектов Вильнюсского региона, который характеризуется регрессивным (минимальным) типом двуязычия. Здесь польский язык используется только жителями старшего поколения и лишь немногими представителями среднего возраста. В общественной сфере местные жители чаще пользуются литовским языком, знают русский, некоторые из них могут говорить по-белорусски.

Особенности польского языка представлены на лексическом материале, который отражает хорошо сохранившиеся субстратные литовские элементы, более поздние адстратные и суперстратные черты. Изолированные от польского литературного языка, говоры Литвы сохранили польские глубинные архаизмы, а также литовские архаизмы, проникавшие в польские говоры в разные периоды языковых контактов. Последние часто составляют синонимические ряды с лексикой польского происхождения, белорусскими архаизмами и заимствованиями из русского языка.

Ключевые слова: польский язык в Литве, лексика, заимствования из литовского языка, заимствования из русского языка, белорусизмы, языковые контакты.

Gauta: 2015 m. birželio 10 d.

Priimta spausdinti: 2015 m. rugsėjo 16 d.

Alina Pacino, Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto magistrantė.

Alina Pacino, undergraduate of Philosophical faculty, Vilnius University.

Алина Пацино, магистрант Философского факультета Вильнюсского университета.

Kristina Rutkovska, humanitarinių mokslų daktarė, Vilniaus universiteto Polonistikos centro docentė.

Kristina Rutkovska, PhD (Humanities), Assoc. prof. of the Polish Studies Center, Vilnius University.

Кристина Рутковская, доктор гуманитарных наук, доцент Центра полонистики Филологического факультета Вильнюсского университета.

E-mail: kristina.rutkovska@ff.vu.lt